

MAGDALENA KWIECIŃSKA

Muzeum Tatrzańskie

Fundusz Alfonsyny Dzieduszyckiej na zakupy etnograficznych okazów do Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem

Na początku XX w. Alfonsyna Dzieduszycka wsparła Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem sumą 600 koron w celu przeznaczenia na zakup okazów etnograficznych. Subwencję przekazywała ratami i tym sposobem w znaczący sposób przyczyniła się do rozwoju kolekcji w zakopiańskiej placówce. Zastrzegła, by zakupy były realizowane w porozumieniu ze Stanisławem Witkiewiczem. Witkiewicz wskazał zastępców, Zygmunta Gnatowskiego i Bronisława Piłsudskiego, których upoważnił do decydowania w sprawie wydatkowania funduszem, a sam wyjechał do Lovranu nad Adriatyk, gdzie udał się na kilkumiesięczną kurację. W latach 1904-1907 zostały zakupione liczne obiekty z Podhala, a w latach 1912-1914 także z innych regionów szeroko rozumianego Podtatrza. Różnorodność zebranych przedmiotów jest zgodna z założeniami Piłsudskiego, który jako pierwszy zwrócił uwagę na konieczność dokumentowania obiektów ukazujących życie codzienne miejscowych górali. Wszystkie obiekty są obecnie przechowywane w zbiorach Muzeum Tatrzańskiego, a niektóre z nich prezentowane na wystawie w gmachu głównym przy ul. Krupówki 10 w Zakopanem..

W opracowanych dziejach rodu Dzieduszyckich Kazimierz Karolczak zapisał: „po śmierci męża Alfonsyna mieszkała głównie w pałacu przy ulicy Kurkowej we Lwowie, zajmowała się działalnością charytatywną, wyjeżdżała do europejskich kurortów”¹. Na początku XX w. hrabina objęła ową działalnością charytatywną i swoją hojnością Muzeum Tatrzańskie, instytucję powołaną w 1888 r. w Zakopanem, którą zwiedziła 30 sierpnia 1902 r.² W kolejnym roku przekazała subwencję z intencją przeznaczenia jej na zakupy zbiorów etnograficznych. Zachowane archiwalia i analizach pozyskanych w tym czasie okazów potwierdza znaczący wkład Dzieduszyckiej w rozwój kolekcji w zakopiańskiej placówce.

Informacja o przekazie darowizny została ogłoszona podczas dorocznego zgromadzenia członków założycieli Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego [dalej: TMT], a następnie zaprotokołowana tymi słowami: „hr. Dzieduszycka ofiarowała Towarzystwu sumę kr. 600 płaćne w ratach kwartalnych po 50 kor., przeznaczając ją na zakup zabytków zdobnictwa

¹ K. Karolczak, *Dzieduszyccy. Dzieje rodu. Linia poturzycko-zarzecka*, Kraków 2001, s. 205.

² Księga wizyt Muzeum Tatrzańskiego im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem za lata 1899–1920, t. II, rękopis, k. 62, AMT, sygn. 76/A.

ludowego celem powiększenia zbiorów Muzeum w dziale etnograficznym z warunkiem, aby zakupy, określenie wartości przedmiotów odbywały się w porozumieniu z p. Stanisławem Witkiewiczem. Zarząd [TMT] przyjął tę darowiznę, zgodziwszy się na powyższy warunek i wyraził ofiarodawczyni podziękowanie pismem z dn. 2 III 1903 r. W okresie sprawozdawczym wpłynęła z tego źródła suma kr. 150 i zostało ulokowane na osobnej ksiąteczce Kasy Oszczędności Tow. Zaliczkowego w Zakopanem”³. O funduszu tym wspomniał także Kazimierz Brzozowski⁴ we wstępie opracowanego w 1907 r. katalogu zbiorów etnograficznych informując, że „hr. Dzieduszycka darem 600 koron, przeznaczonych wyłącznie na zakupno⁵ okazów etnograficznych, również niepoślednio przyczyniła się do znacznego powiększenia zbiorów”⁶.

W 1904 r. został przygotowany list do Dzieduszyckiej, zaadresowany do Lwowa, w którym składane jest podziękowanie za jej hojną subwencję, przekazywana informacja o realizowanych wydatkach oraz kierowana prośba o przesłanie kolejnej zapowiadanej raty. Rękopis tego listu jest przechowywany w zasobach archiwalnych Muzeum Tatrzańskiego, fakt ten więc zastanawia czy wiadomość została ostatecznie wysłana do ofiarodawczyni? A może to jest odręczna kopia listu? Wszak sporządzanie kopi listów było wówczas często praktykowane. Dzieduszycka dowiaduje się z niego, że kompletowanie zbiorów etnograficznych w Zakopanem odbywa się „według wskazówek pana Stanisława Witkiewicza, których się ściśle” członkowie zarządu TMT trzymają, a nadto że za jego pośrednictwem wpłynęło dotychczas 400 koron subwencji. W związku z wyjazdem Witkiewicza do Lovranu nad Adriatyk, gdzie udał się na kilkumiesięczną kurację, członkowie zarządu zwracają się z prośbą o nadsyłanie kolejnych rat bezpośrednio do Stanisława Jarnuszkiewicza, skarbnika TMT⁷ (w latach 1906–1907 prezes tego towarzystwa). Przed opuszczeniem Zakopanego Witkiewicz wskazał natomiast swojego zastępcę – Zygmunta Gnatowskiego (prezesa TMT w latach 1904–1906) jako osobę upoważnioną do decydowania w sprawie muzealnych zakupów. Informację tę przekazał na piśmie zarządowi TMT, a następnie została publicznie odczytana podczas posiedzenia, które odbyło się dzień przed jego wyjazdem⁸.

³ XXXVII Protokół 15. Dorocznego ogólnego zgromadzenia członków założycieli TMT, 25 sierpnia 1903 r., Archiwum Muzeum Tatrzańskiego [dalej: AMT], k. 59, sygn. AR/8/A.

⁴ Kazimierz Brzozowski (1871–1945), malarz i grafik, członek zarządu Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego, pracował w Muzeum Tatrzańskim jako konserwator.

⁵ Tu i na kolejnych stronach pisownia oryginalna.

⁶ *Katalog zbiorów etnograficznych*, oprac. K. Brzozowski, Zakopane 1907, s. 3.

⁷ List zarządu Muzeum Tatrzańskiego do Alfonsyny Dzieduszyckiej, 7 listopada 1904 r., k. 211, AMT, sygn. 41/A.

⁸ XLI Protokół 26. Posiedzenia Zarządu TMT, 20 października 1904 r., k. 68, AMT, sygn. AR/8/A.

Witkiewicz przebywał w Lovranie od 21 października 1904 r. do pierwszych dni maja 1905 r., lecz ze względu na ciężki stan zdrowia musiał powrócić nad Adriatyk kilka tygodni później, 4 listopada, i pozostał tam już do śmierci. Przebywanie poza Podhalem uniemożliwiało mu aktywny udział w pozyskiwaniu zbiorów. W tym czasie, a dokładnie od 1911 r. etnograficznymi badaniami terenowymi i działaniami związanymi z kolekcjonowaniem okazów kultury góralskiej zajął się jego daleki krewny, Bronisław Piłsudski.

Piłsudski przebywał w Galicji – we Lwowie, Krakowie i Zakopanem, w latach 1906–1914. Gdy po raz pierwszy przyjechał na Podhale, wielokrotnie spotykał się z Witkiewiczem, który był dla niego swoistym przewodnikiem po góralszczyźnie, a z sympatią nazywany wujaszkiem, autor literackiego reportażu *Na przełęczy. Wrażenia i obrazy z Tatr*, który stał się inspirującym dla Piłsudskiego dziełem w poznawaniu lokalnej kultury, jego obecność w Zakopanem przyjął z radością. Początkowo przyjazd Piłsudskiego na Podhale związany był z rekonwalescencją po katorżniczym czasie na Syberii. Zaproszony do Zakopanego przez swojego brata, Józefa, przyszłego marszałka Polski, bywał tam w latach 1906–1910, głównie w celach zdrowotnych i wypoczynkowych. Na wiosnę 1908 r. udał się do Lwowa z nadzieją na odnalezienie swojego miejsca w środowisku naukowym, bo w Krakowie mimo starań i protekcji nie zdołał osiągnąć zamierzonych rezultatów we współpracy z Akademią Umiejętności [dalej: AU]. Wprawdzie został sekretarzem Komisji Etnograficznej AU, ale nic ponadto nie uzyskał. Na gruncie lwowskim znalazł większe zrozumienie, szczególnie wśród etnografów skupionych w Towarzystwie Ludoznawczym, organizacji założonej w 1895 r., której został członkiem. Środowisko to tworzyli liczni uczeni: Benedykt Dybowski, Włodzimierz Dzieduszycki, Adam Fischer, Antoni Kalina, Jan Karłowicz, Witold Klinger, Antoni Rehman, Józef Siemiradzki, Seweryn Udziela. Piłsudski publikował na łamach czasopisma „Lud”, prasowego organu towarzystwa i zainteresował się także działalnością Muzeum Dzieduszyckich, a w konsekwencji zabiegał o znalezienie tam dla siebie zatrudnienia. Prawdopodobnie doznał rozczarowania, bo nie przyjął proponowanego w tej placówce zajęcia, gdyż nie chciał być „wyłącznie inwentaryzатorem okazów przypadkowo zebranych przez innych”⁹. Mimo tej niepomyślności Piłsudski współpracował z lwowskim muzeum i zgromadził dla niego kolekcję stroju podhalańskiego¹⁰. Informację na temat jednego elementu

⁹ Z. J. Wójcik, *Muzea i muzealnictwo w działalności Bronisława Piłsudskiego*, [w:] *Bronisław Piłsudski (1866–1918). Człowiek–uczony–patriota*, red. A. Liscar, M. Sarkowicz, Zakopane 2003, s. 95.

¹⁰ A. Kuczyński, *Bronisław Piłsudski (1866–1918) zesłaniec i badacz kultury ludów Dalekiego Wschodu*, „Niepodległość i pamięć” 2015, nr 2, s. 66.

stroju zawarł Józef Zych¹¹ w liście do Piłsudskiego z 28 października 1912 r., w którym napisał: „u tego samego gazdy znalazłem przedmioty [...]: pas bacowski taki sam, jaki nabyliśmy dla Muzeum Dzieduszyckich”¹². Zebrane okazy prezentował podczas posiedzenia Sekcji Ludoznawczej Towarzystwa Tatrzańskiego [dalej: TT] w 1912 r. w Zakopanem¹³. Nota bene dwa lata później w liście do Stefana Rudzkiego napisał: „jeżeli macie ochotę spróbować dostarczanie okazów dla Muzeum Dzieduszyckich we Lwowie – typowej kolekcji podhalańskiej lub Spiza to moglibyście zwrócić się do Zarządu”¹⁴.

Ostatecznie Piłsudski realizował swoje zamierzenia z dużym sukcesem w Muzeum Tatrzańskim, podczas drugiego okresu jego pobytu na Podhalu w latach 1911–1914, gdy powołał Sekcję Ludoznawczą TT i prowadził aktywną działalność badawczą¹⁵. Jego zaangażowanie wzbudziło zaufanie i szacunek Witkiewicza, który upoważnił go w 1912 r. do dysponowania funduszem Dzieduszyckiej. Uczynił to na prośbę samego Piłsudskiego, z którym korespondował pisząc z Lovranu. W liście z 25 lipca 1912 r. Piłsudski zwraca się do niego z prośbą „o danie pozwolenia korzystania w pewnych rzadszych wypadkach z sumki przez Dzieduszycką złożonej” i zapewnia go: „jak mi mówił Grużewski¹⁶ bez zezwolenia Wujaszka nie ruszanej. Co prawda Barabasz¹⁷ twierdzi, że już na słowach kiedyś Wujaszek pozwolił z pieniędzy tych zakupywać rzeczy według uznania Zarządu, lecz z tem powiedzeniem nie mogą się liczyć inni, którzy tego nie słyszeli (Barabasz zaś obecnie w Zarządzie nie zasiada). Albo proszę o wypowiedzenie swego w tej kwestii zdania”¹⁸. W odpowiedzi Witkiewicz napisał: „upoważniam pana Bronisława Piłsudskiego do użycia funduszu, złożonego przez panią Włodzimierzową hr. Dzieduszycką, na zakup, według Jego uznania, przedmiotów sztuki podhalańskiej, sprzętów, ubrań i.t.d. dla powiększenia zbiorów

¹¹ O działalności Józefa Zycha na Podhalu wspominał także Bronisław Piłsudski w liście z 1913 r. – piszę o tym poniżej, List Bronisława Piłsudskiego do Zarządu Muzeum, 18 grudnia 1913 r., k. 140, AMT.

¹² List Józef Zycha do Bronisława Piłsudskiego, 28 października 1912 r., rękopis., k. 110, AMT, sygn. AR/164.

¹³ *Sprawozdanie Sekcji Ludoznawczej Towarzystwa Tatrzańskiego za czas od 25 listopada 1911 do 31 grudnia 1912 roku*, [w:] „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego”, t. 34, 1913, s. XLII.

¹⁴ List Bronisława Piłsudskiego do Stefana Rudzkiego, 23 czerwca 1914 r., rękopis., k. 86, AMT, sygn. AR/164.

¹⁵ Zob. L. Dall, *Bronisław Piłsudski w Zakopanem*, [w:] *Bronisław Piłsudski (1866–1918)*..., s. 109–118; L. Dall, *Bronisław Piłsudski, jeden z ojców założycieli Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem*, [w:] *Ajnowie, górale i Bronisław Piłsudski*, red. A. Król, Kraków 2018, s. 159–174.

¹⁶ Florian Grużewski (1851–1929), członek zarządu Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego, dyrektor filii lwowskiego Banku Związkowego w Zakopanem, redaktor „Przeglądu Zakopiańskiego” i czasopisma „Zakopane”, którego był też wydawcą.

¹⁷ Stanisław Barabasz (1857–1949), malarz, architekt, pedagog, członek zarządu Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego, kierownik Szkoły Przemysłu Drzewnego w Zakopanem, pionier narciarstwa polskiego i myśliwy.

¹⁸ *Kochany Wujaszku. Listy Bronisława Piłsudskiego do Stanisława Witkiewicza*, red. A. Kuczyński, Zakopane – Sulejówkę 2016, s. 38–39.

Muzeum Tatrzańskie imienia prof. Chałubińskiego w Zakopanem. Stanisław Witkiewicz Lovrana 29 lipca 1912 r.”¹⁹. Informację o tej decyzji przedstawił Konrad Nikorowicz, prezes zarządu TMT w latach 1910–1912, podczas wrześniowego zebrania, a w protokole odnotowano: „p. Nikorowicz przedstawia kartkę p. Stanisława Witkiewicza upoważniającą p. Piłsudskiego do robienia według jego uznania wydatków z funduszu przez panią Włodzimierzową hr. Dzieduszycką złożonego na zakupno etnograficznych okazów. Postanowiono przyjąć do wiadomości”²⁰. Piłsudski był więc ostatnim dysponentem funduszu Dzieduszyckiej, z którego czynił zakupy i konkretne sumy kierował do znanych mu osób z przeznaczeniem na pozyskanie regionalnych artefaktów do Muzeum Tatrzańskiego.

Okazy etnograficzne pozyskane do Muzeum Tatrzańskiego dzięki funduszowi Alfonsyny Dzieduszyckiej

Zbiory etnograficzne pozyskane dzięki przeznaczonemu na ten cel specjalnemu funduszowi w przeciągu kilku lat znacznie powiększyły się o konkretne okazy. Źródłem informacji o obiektach i związanych z nimi wydatkach jest zasób inwentarza i dokumentacja finansowa skrupulatnie prowadzona przez członków TMT. Oszczędności umieszczone na koncie bankowym przynosiły zysk z ich oprocentowania i w pierwszym półroczu 1903 r. suma 150 koron została powiększona o 1 koronę 24 halerzy, a w kolejnym roku do 30 czerwca wzrosła już o 11 koron 63 halerzy i ratę 100 koron wpłaconą przez Dzieduszycką. W drugiej połowie 1904 r. członkowie TMT dysponowali więc sumą 262 koron 87 halerzy przeznaczoną na zakupy okazów etnograficznych dokonywane według wskazówek Witkiewicza – jak podkreślano²¹. Informację tę zapisano także w protokole z dorocznego zgromadzenia członków założycieli TMT²². *Nota bene* w tym czasie 13 obiektów, wśród których były głównie książki oraz stare *patrony*, klocki do farbowania płócien²³, przekazał do muzealnych zbiorów Witkiewicz i jego uczeń, Wojciech Brzega, góralski artysta, rzeźbiarz. Systematyczne powiększanie zasobów bibliotecznych, a po latach także wydawanie własnego periodyku –

¹⁹ Upoważnienie Stanisława Witkiewicza dla Bronisława Piłsudskiego do dysponowania funduszem, rękopis, k. 270, AMT, sygn. 41/A.

²⁰ LVIII Protokół posiedzenia Zarządu TMT, 11 września 1912 r., k. 53, AMT, sygn. AR/10/A.

²¹ *Fundusz hr. Dzieduszyckiej*, k. 200, AMT, sygn. 41/A.

²² XL Protokół 16. Dorocznego ogólnego zgromadzenia członków założycieli, 29 sierpnia 1904 r., k. 64, AMT, sygn. AR/8/A.

²³ Tamże, k. 63.

„Rocznika Podhalańskiego” – stanowiło bardzo ważne przedsięwzięcie, które wpisywało się w założenia rozwoju zakopiańskiej placówki proponowane przez Piłsudskiego.

Jednym z pierwszych zakupów realizowanych z funduszu, którego dokonano w 1904 r., były prawdopodobnie odrzwia z góralskiej chałupy Stanisława Walczaka-Wójciaka, nabyte za kwotę 50 koron, które zadatkował Gnatowski na podstawie upoważnienia Witkiewicza²⁴. Gnatowski zaproponował, żeby wstawić je podczas prac remontowych do budynku muzeum (wówczas mieszczącego się przy ulicy Chałubińskiego) między jego tylnym pomieszczeniem a tym ze zbiorami etnograficznymi. Trzy dni później pobrał on z funduszu 150 koron²⁵, a w grudniu zrealizował planowany zakup za wcześniej zadatkowaną kwotę 50 koron²⁶. Odrzwia ostatecznie zostały wstawione do sali etnograficznej, o czym Gnatowski poinformował zebranych podczas posiedzenia zarządu w dniu 28 grudnia²⁷. W dokumentacji archiwalnej widnieje zapis, że odrzwia pochodziły z domu przy ulicy Kościeliskiej 152 w Zakopanem, zakupione 2 grudnia 1904 r. za 50 koron, ale do zbiorów zostały przyjęte na wiosnę roku kolejnego²⁸. Koszty z tym związane są także odnotowane w Księdze kasowej tamtych lat²⁹. Obiekt ten³⁰ jest obecnie prezentowany na stałej wystawie w gmachu głównym Muzeum Tatrzańskiego przy ulicy Krupówki 10. Na koniec 1904 r. fundusz Dzieduszyckiej wynosił już 359 koron 70 halerzy, a w kolejnym roku wzrósł o 15 koron 80 halerzy odsetek, co dało sumę 386 koron 50 halerzy³¹. W tym czasie zapisany w Księdze kasowej roczny stan finansów, który systematycznie wzrastał wraz z 5% zyskiem, na początku 1906 r. wynosił nadal 386 koron 50 halerzy (wynika z tego, że w 1905 r. nie poczyniono żadnych zakupów, choć w Księdze kasowej widnieje zapis o nabytkach za 32 korony: malowanej skrzyni i kołowrotku zwanym *warcułą*³², być może pochodzące z innego funduszu³³), a w 1912 r. osiągnął 395 koron 15 halerzy; w 1907 r. wydano na zakupy 101 koron³⁴.

Po śmierci Gnatowskiego w 1906 r., przez kolejne lata funduszem dysponował znowu Witkiewicz. Prezesurę TMT po Gnatowskim przejął Jarnuszkiewicz i podczas posiedzenia

²⁴ XLI Protokół 26. Posiedzenia Zarządu TMT, 20 października 1904 r., k. 68, AMT, sygn. AR/8/A.

²⁵ *Fundusz hr. Dzieduszyckiej*, k. 200, AMT, sygn. 41/A.

²⁶ Tamże, k. 201.

²⁷ XLIII Protokół 28. Posiedzenia Zarządu TMT, 28 grudnia 1904 r., k. 71, sygn. AR/8/A.

²⁸ Katalog kartkowy i księga A, AMT, sygn. 151/A.

²⁹ Księga kasowa za lata 1888–1922, k. 57, AMT, sygn. 7/A.

³⁰ Nr inw. E/1121/MT.

³¹ XLIII Protokół 28. Posiedzenia Zarządu TMT, 28 grudnia 1904 r., k. 57-58, sygn. AR/8/A.

³² Tamże, k. 58; *Katalog zbiorów etnograficznych...*, s. 8, 12.

³³ Fundusz Alfonsyny Dzieduszyckiej nie był jedyną subwencją przeznaczoną na kolekcjonerską działalność Muzeum Tatrzańskiego. Działalność muzeum wsparł także Zygmunt Gnatowski i inni.

³⁴ XLIII Protokół 28. Posiedzenia Zarządu TMT, 28 grudnia 1904 r., k. 59, AMT, sygn. AR/8/A.

zarządu 3 września 1906 r. poinformował zebranych o możliwości nabycia zbiorów Brzegi, który zaproponował na sprzedaż około 80 okazów. Zgromadzeni dowiedzieli się również, że Witkiewicz „ten zbiór oglądał i wyraził zdanie, że jako kustosz funduszu hr. Dzieduszyckiej byłby za jego nabyciem”³⁵. Umowa z Brzegą została zawarta na sumę 160 koron, a jej realizacja została odnotowana w kolejnym protokole³⁶. Prawdopodobnie zdecydowano zakupić wybrane przedmioty w liczbie 32, które są wpisane do muzealnego inwentarza kolekcji etnograficznej – w grupie obiektów drewnianych: 18 łyżników, 4 czerpaki, forma na ser, kij pasterski, dziecięce krzesło i 3 klocki do farbowania płótna³⁷ zwane *patronami*, a nadto 3 kobiece gorsety. Przedmioty te pochodziły z podhalańskich wsi: Ciche, Chochołów, Dzianisz, Kościelisko, Nowe Bystre, Witów, Załuczne, Zubsuche (obecnie są to dwie wsie: Ząb i Suche) oraz z Zakopanego. Brzozowski opisał je także we wspomnianym katalogu zbiorów z początku XX w.

Kolejne okazy etnograficzne, które zostały pozyskane do zbiorów dzięki funduszowi Dzieduszyckiej, to przedmioty pochodzące z rozebranej góralskiej chaty rodziny Gąsieniców-Samków, która stała pod tatrzańskimi regłami. Starania o nie i „wstępne kroki” ich nabycia poczynił jeszcze Gnatowski, gdy dowiedział się o planowanej rozbiórce budynku. Sprawy tej następnie podjęli się dopilnować Brzozowski i Barabasz i obiecali „być [wówczas] na miejscu i zasięgnąć potrzebne wiadomości”³⁸. Ostatecznie nabyto: kredens, półkę, odrzwia i łóżko, a koszty ich wraz z przewiezieniem do muzeum wyniosły 89 koron. Zarówno przedmioty pozyskane od Brzegi, jak i te pochodzące z rozebranej chaty opiniował Witkiewicz i „nabycie ich gorąco zalecał. Postanowiono [więc] upoważnić Zarząd do porozumienia się z p. Witkiewiczem, ażeby koszt nabycia pokryty był z daru J. W. hr. Dzieduszyckiej i żeby ofiarodawczyni uwiadomiona o tem została, przyczem załączony ma być rachunek wykazujący, że z 600 kor. podarowanych, wpłynęło dotychczas 400, szczegółowy z rat, wniesionych przez J. W. Dzieduszycką”³⁹.

Pozyskane przedmioty zostały wpisane do inwentarza kolekcji etnograficznej, a kredens i łóżko są prezentowane na stałej ekspozycji w głównym gmachu muzeum przy ulicy Krupówki 10⁴⁰. Brzozowski umieścił bardziej szczegółowe informacje o tych obiektach w katalogu

³⁵ L Protokół 33. Posiedzenia Zarządu TMT, 3 września 1906 r., k. 79, AMT, sygn. AR/8/A.

³⁶ LI Protokół 34. Posiedzenia Zarządu TMT, 8 października 1906 r., k. 84, AMT, sygn. AR/8/A.

³⁷ W zbiorach etnograficznych Muzeum Tatrzańskiego mają sygnatury: E/1287/MT, E/1263/MT, E/1288/MT.

³⁸ Tamże, k. 82.

³⁹ Tamże, k. 84.

⁴⁰ Przedmioty wpisane do inwentarza kolekcji etnograficznej posiadają następujące numery inwentarzowe: odrzwia – E/1121/MT, półka – E/1388/MT, kredens – E/1369/MT, łóżko – E/1362/MT.

zbiorów: „dźwirze z Zakopanego. Prowadziły z czarnej izby do komory w Samkowej chałupie na Buńdówkach, wyrzeźbiona data 30 maja 1819, zakupione od Staszka Walczaka Wójciaka 1907” oraz „półka z Zakopanego. Z Samkowej chałupy na Buńdówkach, zakupiona od Staszka Walczaka Wójciaka 1907”, a także „kredens z Zakopanego. Jest to właściwie półka z dodaną szafką u spodu, zrobiony koło r. 1820 znajdował się w t. zw. Samkowej chałupie na Buńdówkach. (Dom postawiony w r. 1819, rozebrany w r. 1907). Zakupiony od Staszka Walczaka Wójciaka”⁴¹. W tym samym czasie z chaty Samków zostały także podarowane do muzeum okucia do drzwi⁴², a Brzozowski zapisał o nich notatkę: „okucia do dźwirzy z Zakopanego. Z Samkowej chałupy na Buńdówkach. Dar Staszka Walczaka Wójciaka 1907”⁴³. Nieznane są szczegóły pozyskania tego okazu i można tylko przypuszczać, że nastąpiło to wskutek wcześniejszych zakupów lub w trakcie ich realizacji. Tymczasem redakcja lwowskiego czasopisma „Lud” zachęcała do przysyłania opisów ciekawszych nowo nabytych przedmiotów⁴⁴.

Z protokołów posiedzeń dowiadujemy się, że w 1908 r. „na przeszłym walnym zgromadzeniu uchwalono: 1) odwołać się prywatnie do pani hr. Dzieduszyckiej z prośbą o wypełnienie pozostałych 200 koron ofiarowanych na zakup okazów”, a także „byłoby rzeczą pożądaną przesłać przy tem katalog zbiorów”⁴⁵. Następnie „pan Grużewski zawiadomił, że hr. Władysław Zamoyski wręczył mu jako skarbnikowi sumę 100 kor. Suma ta wpłynęła jako przedostatnia rata funduszy hr. Dzieduszyckiej”⁴⁶. W następnym roku „dzięki staraniom hr. Zamoyskiego wpłynęło do kasy od hr. Dzieduszyckiej reszta ofiarowanego przez nią funduszu w kwocie 200 koron na zakup okazów etnograficznych”⁴⁷. Złożono więc ofiarodawczyni pisemne podziękowanie za ten hojny gest⁴⁸. Przez kolejne lata fundusz był systematycznie powiększany przez Dzieduszycką – zgodnie z zawartym porozumieniem, lecz zakupów nie realizowano. Zarząd zajęty był planami budowy nowego, murowanego gmachu przy ulicy Krupówki, którego projekt przedstawił Witkiewicz.

W 1911 r. Piłsudski rozpoczął systematyczne badania terenowe wraz z pozyskiwaniem okazów do Muzeum Tatrzańskiego. Do podjęcia współpracy w tym zakresie zachęcił kilka

⁴¹ *Katalog zbiorów etnograficznych...*, s. 8–9.

⁴² Nr inw. E/1954/MT.

⁴³ *Katalog zbiorów etnograficznych...*, s. 8–9.

⁴⁴ LIX Protokół 36. Posiedzenia Zarządu TMT, 12 września 1907 r., k. 88, AMT, sygn. AR/8/A.

⁴⁵ XX Protokół Walnego zgromadzenia członków założycieli, 28 sierpnia 1908 r., k. 4-5, AMT, sygn. 8/A.

⁴⁶ LXV Protokół 42. Posiedzenia Zarządu TMT, b.d.d. październik 1908 r., k.14, AMT, sygn. AR/10/A.

⁴⁷ XXI Protokół Walnego zgromadzenia członków założycieli, 21 sierpnia 1909 r., k. 20, AMT, sygn. AR/10/A.

⁴⁸ Tamże, k. 21, 25.

osób, a najbardziej sumienną jej realizatorką była Bronisława Giżycka⁴⁹. Piłsudski w liście z 9 listopada 1912 r. informował Witkiewicza o swoich poczynaniach i decyzjach: „z 500 kor[on] Pani Dzieduszyckiej – kupiłem na 70 kor[on], a 100 kor[on] dałem Pani Giżyckiej, zamiłowanej w szperaniu i zakupowaniu bardzo cennych i pięknych rzeczy. Chcę wciągnąć Rembowskiego⁵⁰, który ma gust, miał też pociąg do zbierania, ale z braku źródeł zarzucił”⁵¹. W tym czasie Piłsudski został przyjęty do grona członków TMT i wybrany sekretarzem nowego zarządu, a w połowie października wyjechał do Pragi, by poznać zbiory czeskiego Muzeum Narodowego. Korespondował z Giżycką i pisał do niej „uważałbym za potrzebne zakupić pewne książki, których darmo dostać nie można”⁵². W kolejnym roku spędził około dziesięciu miesięcy na studiach za granicą i opracowywał program etnograficznych badań na Podtatrzu. Przesłał go do Zakopanego w 1913 r. nadając mu tytuł *Zadania i sposoby prowadzenia działu ludoznawczego Muzeum Tatrzańskiego*. W tym też roku wygłosił odczyt *O sposobach zbierania okazów etnograficznych dla Muzeum w Zakopanem*⁵³.

Na czas swojej nieobecności polecił zarządowi powierzyć część pieniędzy nie tylko Giżyckiej, ale także Rembowskiemu i Eugeniuszowi Sterculi, aptekarzowi w Jabłonce. Złożył także sprawozdanie do zarządu informując o zrealizowanych wydatkach z 200 koron, które otrzymał z funduszu Dzieduszyckiej za pośrednictwem ówczesnego skarbnika – Marii Jarnuszkiewiczowej⁵⁴. Zarząd TMT odnotował w Księdze kasowej pobrane w tej kwocie przez niego pieniądze oraz pozostałe 195 koron 15 halerzy do dalszej dyspozycji, a dzięki 5% zysku w 1913 r. suma wszystkich oszczędności wyniosła 204 korony 90 halerzy⁵⁵. Ze sprawozdania Piłsudskiego dowiadujemy się, że w 1913 r. „z pierwszej setki” – jak zapisał, wydał 86 koron, w tym 63 korony zapłacił za przedmioty od Giżyckiej, za 23 korony sam zrealizował zakupy, a „pozostałe 14 kor. pozostawił u akademika J. Zycha, pomagającego [...] robić zakupy we Witowie, Chochołowie, Dzianiszu, Cichem i innych okolicznych wsiach”⁵⁶.

⁴⁹ Bronisława Giżycka (1867–1921), ziemianka, kolekcjonerka, miłośniczka, sztuki ludowej, aktywnie działała w Sekcji Ludoznawczej Towarzystwa Tatrzańskiego.

⁵⁰ Jan Rembowski (1879–1923), artysta malarz, grafik, rzeźbiarz często przebywał w Zakopanem w latach 1903–1916, interesował się sztuką ludową Podhala. Projektował meble o motywach podhalańskich, pisał artykuły z tego zakresu, malował portrety górali i osób zasłużonych dla Podhala, np. Władysława Orkana, Tadeusza Micińskiego.

⁵¹ *Kochany Wujaszku...*, s. 76–77.

⁵² List Bronisława Piłsudskiego do Bronisławy Giżyckiej z 23 października 1912 r., k. 54, AMT, sygn. AR/164.

⁵³ *Sprawozdanie Sekcji Ludoznawczej Towarzystwa Tatrzańskiego za czas od 25 listopada 1911 do 31 grudnia 1912 roku*, „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego” 1913, t. 34, s. XLII.

⁵⁴ List Bronisława Piłsudskiego do Zarządu Muzeum, 18 grudnia 1913 r., k. 140, AMT, sygn. 42/A.

⁵⁵ Księga kasowa za lata 1888–1922, k. 58, AMT, sygn. 7/A.

⁵⁶ List Bronisława Piłsudskiego do Zarządu Muzeum, 18 grudnia 1913 r., k. 140, AMT, sygn. 42/A. O zakupach z funduszu Dzieduszyckiej realizowanych przez Piłsudskiego wspominał po latach Juliusz Zborowski, pierwszy

Józef Zych, rodem z Witowa był studentem prawa, z którym Piłsudski się przyjaźnił. Wyszukiwał dla muzeum etnograficzne okazy, a gdy Piłsudski samodzielnie prowadził eksplorację terenu, to mieszkał parę tygodni w jego rodzinnym domu, góralskich gazdów, zwanym „u Maturów”. W tym czasie Stanisław Zych i Maria Zychówna, prawdopodobnie ci właśnie zaprzyjaźnieni gospodarze, przekazali do muzeum jako dary fujarkę i lalkę – zabawkę. Dziesięć lat później Józef Zych przekazał do muzealnych zbiorów jeszcze metalowy krzyż.

„Z drugiej setki” – jak dalej Piłsudski zanotował – kupiono przedmioty za pośrednictwem Giżyckiej na sumę 72 koron, a 28 koron pozostało do jej dalszej dyspozycji. Obiekty zostały zaopiniowane przez Brzozowskiego, a następnie wpisane do księgi inwentarzowej. W latach 1912–1914 kupiono do zbiorów Muzeum Tatrzańskiego, dzięki Piłsudskiemu i Giżyckiej 180 okazów z Orawy, Spisza, Podhala, Pienin (Krościenko n. Dunajcem), Zagórza (Mszana Dolna, Niedźwiedź), a także terenu obecnej Słowacji (Krivá, Kwaczany, Toporec, Zuberec). Są to okazy z różnych dziedzin kultury szeroko rozumianego Podtatrza: elementy ubioru ludowego i pierścionki, ozdoby do kapelusza i włosów, malowane zwierciadło, okazy sztuki ludowej takie jak rzeźby, obrazy malowane na szkle, olejne malarstwo na płótnie, naczynia ceramiczne, drewniane obiekty związane z codziennym użytkowaniem: forma na ser, *ospinki* – przyrząd do naciągania brzegów płótna, barylki na wódkę, warzechy, misy, czerpaki, łyżniki, waga, łapka na gryzonie, forma do wykonywania fajek, obiekty metalowe: kaganki, noże garbarskie, siekiera, kłódki, klucze, zamki, ozdoby do chomąta w kształcie głowy konia, guziki, formy do odlewania świec, kotły⁵⁷, staloryty⁵⁸ i inne. Różnorodność przedmiotów wynika z założeń Piłsudskiego, który jako pierwszy zwrócił uwagę na konieczność dokumentowania obiektów ukazujących życie codzienne miejscowej ludności.

W dalszym ciągu sprawozdania Piłsudski zapisał: „również proszę uprzejmie o uwzględnienie mej propozycji posłania 30 kor. aptekarzowi w Jabłonce (polskiej wsi na Orawie), znanemu działaczowi p. Eugeniuszowi Stercule na stopniowe zakupy ciekawszych okazów wśród polskich górali w okolicy Jabłonki (Lipnica, Podwilk, Piekielnik, Orawka inne).

dyrektor Muzeum Tatrzańskiego, J. Zborowski, *Z dziejów ludoznawstwa i muzealnictwa na Podhalu: Sekcja Ludoznawcza Towarzystwa Tatrzańskiego (1911–1919)*, „Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie” 1976, t. 6, s. 57.

⁵⁷ A. Kozak, *Zakopiańska kolekcja Bronisława Piłsudskiego*, [w:] *Ajnowie, górale i Bronisław Piłsudski...*, s. 175–183.

⁵⁸ W kolekcji sztuki Muzeum Tatrzańskiego prawdopodobnie są to okazy o sygnaturach: S/1379/MT, S/1376/MT, S/1378/MT.

Byłem właśnie tam i udało mi się namówić p. Sterculę dbać o zbiory dla naszego Muzeum” i dalej „od p. Sterculi (...) Muzeum otrzymało kołnierz guńki orawskiej”⁵⁹. Alfred Lityński, członek Sekcji Ludoznawczej TT, którą powołał Piłsudski, umieścił adnotację informującą o tym, że Piłsudski kilka miesięcy później wycofał swoją decyzję odnośnie do przekazania pieniędzy Sterculi. W sprawie pozostałych 300 koron postanowił, aby zarząd od 40 do 50 koron przekazał do rozporządzania przez Rembowskiego „dla systematycznych zakupów ornamentów stroju góralskiego”. Notatka Lityńskiego przy tej prośbie Piłsudskiego głosi, że „na razie nie dano”. Muzeum Tatrzańskie nie posiada z tamtych lat żadnych okazów zakupionych od Rembowskiego. Najwcześniejsze nabytki z nim związane pochodzą z 1923 r. i były ofiarowane już po jego śmierci.

W marcu 1914 r. Piłsudski przeniósł się do Krakowa, ale bywał w Zakopanem i 28 maja 1914 r. upoważnił Tymona Niesiołowskiego⁶⁰ do realizacji zakupów na kwotę 121 koron 40 halerzy. Nabył za nie 7 przedmiotów: łyżnik, rzeźbę przedstawiającą Chrystusa na krzyżu, kapliczkę z postacią Świętego Jacka, metalowy klucz, naszyjnik z koralików – element stroju kobiecego, chustę czepcową i fartuch *zapaskę*. Zebrane przedmioty pochodzą z Witowa, jeden z Bukowiny Tatrzańskiej i jeden z Zakopanego. W kolejnym miesiącu, 6 czerwca, w porozumieniu z Niesiołowskim 50 halerzy zostało przekazane Feliksowi Gwiżdżowi w celu realizacji zakupów⁶¹. Nie udało się jednak odnaleźć informacji, czy zostały wówczas nabyte jakieś przedmioty, bo nie widnieją w inwentarzu. W 1913 r. Gwiżdż ofiarował do zbiorów Muzeum Tatrzańskiego mosiężny pierścionek z Odrowąża.

Wybuch I wojny światowej i związany z tym nakaz opuszczenia Krakowa, który Piłsudski otrzymał od policji austriackiej, sprawił, że wrócił on do Zakopanego. Obawiając się jednak aresztowania (wciąż był poddanym rosyjskim) w połowie listopada 1914 r. podjął decyzję o wyjeździe z Polski. Osiadł w Paryżu i tam też zmarł w 1918 r. Wydarzenia te zamykają rozdział dotyczący funduszu Dzieduszyckiej przeznaczonego na realizację zakupów do kolekcji etnograficznej Muzeum Tatrzańskiego. Dzięki tej subwencji zostały pozyskane do zbiorów liczne obiekty, a w okresie zarządzania wydatkami przez Piłsudskiego i wyszukiwania przez niego okazów związanych z życiem codziennym na Podtatrzu,

⁵⁹ List Bronisława Piłsudskiego do Zarządu Muzeum, 18 grudnia 1913 r., k. 140, AMT, sygn. 42/A; guńka, element regionalnego stroju, nr inw. E/2184/MT.

⁶⁰ Tymon Niesiołowski (1882–1965), malarz, grafik, rzeźbiarz, w latach 1905–1926 był jedną z ważniejszych postaci w życiu artystycznym i kulturalnym Zakopanego. Od 1909 r. był członkiem stowarzyszenia „Sztuka Podhalańska”, projektował kilimy dla pracowni „Kilim”.

⁶¹ Feliks Gwiżdż (1885–1952), literat, dziennikarz, polityk, jeden z czołowych działaczy podhalańskiego ruchu regionalnego.

w znacznej mierze wypełnione zostały braki etnograficznej kolekcji w tej dziedzinie. Rok później zmarła Alfonsyna Dzieduszycka, hojna ofiarodawczyni i osoba życzliwa muzealnictwu, której działalność na tym polu pozostała w cieniu dokonań jej męża.

Bibliografia

- L. Dall, Bronisław Piłsudski w Zakopanem, [w:] Bronisław Piłsudski (1866–1918). Człowiek-uczony-patriota, red. A. Liscar, M. Sarkowicz, Zakopane 2003, s. 109–118.
- L. Dall, Bronisław Piłsudski, jeden z ojców założycieli Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem, [w:] Ajnowie, górale i Bronisław Piłsudski, red. A. Król, Kraków 2018, s. 159–174.
- K. Karolczak, Dzieduszyccy. Dzieje rodu. Linia poturzycko-zarzecka, Kraków 2001.
- Katalog zbiorów etnograficznych, oprac. K. Brzozowski, Zakopane 1907.
- Kochany Wujaszku. Listy Bronisława Piłsudskiego do Stanisława Witkiewicza, red. A. Kuczyński, Zakopane – Sulejówek 2016.
- A. Kozak, Zakopiańska kolekcja Bronisława Piłsudskiego, [w:] Ajnowie, górale i Bronisław Piłsudski, red. A. Król, Kraków 2018, s. 175–183.
- A. Kuczyński, Bronisław Piłsudski (1866–1918) zesłaniec i badacz kultury ludów Dalekiego Wschodu, „Niepodległość i pamięć” 2015, nr 2, s. 7–90.
- Sprawozdanie Sekcji Ludoznawczej Towarzystwa Tatrzańskiego za czas od 25 listopada 1911 do 31 grudnia 1912 roku, „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego” 1913, t. 34, s. XLI–XLV.
- Z. J. Wójcik, Muzea i muzealnictwo w działalności Bronisława Piłsudskiego, [w:] Bronisław Piłsudski (1866–1918). Człowiek-uczony-patriota, red. A. Liscar, M. Sarkowicz, Zakopane 2003.
- J. Zborowski, Z dziejów ludoznawstwa i muzealnictwa na Podhalu: Sekcja Ludoznawcza Towarzystwa Tatrzańskiego (1911–1919), „Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie” 1976, t. 6, s. 35–115.

ARCHIWALIA w zasobach Muzeum Tatrzańskiego

Fundusz hr. Dzieduszyckiej, rękopis, sygn. 41/A.

Katalog kartkowy, sygn. 151/A.

Księga wizyt Muzeum Tatrzańskiego im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem 1899–1920, t. II, rękopis, sygn. 76/A.

Księga kasowa za lata 1888–1922, sygn. 7/A.

List od zarządu Muzeum Tatrzańskiego do Alfonsyny Dzieduszyckiej z 7 listopada 1904 r., sygn. 41/A.

List Bronisława Piłsudskiego do Bronisławy Giżyckiej z 23 października 1912 r., k. 54, AMT, sygn. AR/164.

List Józef Zycha do Bronisława Piłsudskiego z 28 października 1912 r., sygn. AR/164.

List Bronisława Piłsudskiego do Zarządu Muzeum z 18 grudnia 1913 r., sygn. 42/A.

List Bronisława Piłsudskiego do Stefana Rudzkiego, 23 czerwca 1914 r., rękopis., k. 86, AMT, sygn. AR/164.

XXXVII Protokół 15. Dorocznego ogólnego zgromadzenia członków założycieli TMT, 25 sierpnia 1903 r., sygn. AR/8/A.

XL Protokół 16. Dorocznego ogólnego zgromadzenia członków założycieli TMT, 29 sierpnia 1904 r., sygn. AR/8/A.

XLI Protokół 26. Posiedzenia Zarządu TMT, 20 października 1904 r., sygn. AR/8/A.

XLIII Protokół 28. Posiedzenia Zarządu TMT, 28 grudnia 1904 r., sygn. AR/8/A.

L Protokół 33. Posiedzenia Zarządu TMT, 3 września 1906 r., sygn. AR/8/A.

LI Protokół 34. Posiedzenia Zarządu TMT, 8 października 1906 r., sygn. AR/8/A.

LIX Protokół 36. Posiedzenia Zarządu TMT, 12 września 1907 r., sygn. AR/8/A.

XX Protokół Walnego zgromadzenia członków założycieli TMT, 28 sierpnia 1908 r., sygn. 8/A.

LXV Protokół 42. Posiedzenia Zarządu TMT, b.d.d. października 1908 r., sygn. AR/10/A

XXI Protokół Walnego zgromadzenia członków założycieli TMT, 21 sierpnia 1909 r., sygn. AR/10/A

LVIII Protokół posiedzenia Zarządu TMT, 11 września 1912 r., sygn. AR/10/A.

Upoważnienie Stanisława Witkiewicza dla Bronisława Piłsudskiego do dysponowania funduszem, rękopis, sygn. 41/A.

Biogram

Magdalena Kwiecińska

Etnolog, absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego, obroniła pracę doktorską na temat potomków drobnej szlachty herbu Sas w okolicach Sambora, jest kustoszem w Dziale

Etnograficznym Muzeum Tatrzańskim, członkiem Rady ds. Niematerialnego dziedzictwa kulturowego przy MKiDN, Komisji Etnograficznej PAU i Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. Zajmuje się dziedzictwem kulturowym Karpat. Jako ekspert pracowała przy wniosku o wpis szopkarstwa krakowskiego na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa UNESCO. Laureatka Nagrody Województwa Małopolskiego im. Romana Reinfussa w 2019 r.